

30 de gener de 1939

Canet de Mar 'alliberat'

Memòries

Antoni Cruanyes Becana
Centre d'Estudis Canetencs

30th January 1939: Canet de Mar 'liberated' *Memoirs*

L'escrit que ve a continuació pertany a les «Memòries d'Antoni Cruanyes Becana» de les quals ja se n'ha publicat algun dels capítols, com el dedicat a «En Pepet Roig» a *El Sot de l'Aubó*¹ del desembre del 2007. Si per al número present hem escollit el capítol corresponent al «30 de gener-Canet alliberat» és per coherència amb els altres articles que fan referència al mateix període.

Paraules clau: Antoni Cruanyes, *Flechas Negras*, Canet de Mar, Puig Cruanyes, Sant Cebrià de Vallalta.

The following text is extracted from the 'Memoirs of Antoni Cruanyes Becana', from which other chapters have already been published in *El Sot de l'Aubó*; for example, the one dedicated to 'Pepet Roig' which was printed in number 22 of December 2007 (pages 9-12). For the present number, we have selected the chapter covering «30th January - Canet 'liberated'» in line with the other articles in this issue which refer to the same period of time.

Keywords: Antoni Cruanyes, *Flechas Negras* [Black Arrows], Canet de Mar, Puig de Cruanyes, Sant Cebrià de Vallalta.

Tot just trenca el dia i ja estic despert. Em sento inquiet i amb ganes d'aixecar-me. Només comprovar que està plovent, em reté al llit. Des de fa uns dies, en les estones que estic vagarós, vaig reveient les escenes de les quals he estat testimoni ocasional: aquelles immenses cues de fugitius, l'oficial de les Brigades Internacionals que, pistola en mà, vol forçar a enfrontar els soldats vençuts als que avancen victoriosos. Però sobretot, l'escena que em torna als ulls contínuament és la d'aquell oficial jove que se'ns dirigeix i, amb mirada trista i veu apagada, ens demana menjar o tabac.

Passa l'estona i com que sento remor per la casa m'aixeco d'una revolada i, rentat, vestit i mal menjat, surto al carrer a veure què passa. No res. Els carrers estan deserts i les cases quasi totes tancades. La por fa que la gent mantingui les portes fermes per a estalviar-se algun ensurt d'última hora.

Cerco la companyia d'algun amic per anar a fer un volt, però el cert és que no trobo ningú. Caminant passo per davant de la Plaça Mercat, que està tancada i, camí del cementiri, m'enfilo cap amunt, pels pins de can Moreu, i des d'allí albiro què és el que pot passar per la banda d'Arenys. Res, ningú,

cap senyal de vida i, com que segueix plovent, ni els ocells no es belluguen. Deuen ser les onze del matí, poc més o menys, quan es comencen a sentir trets de fusell i d'alguna arma pesada.

Giro cua tot seguit i corrent més que caminant torno a casa a buscar-hi la seguretat que no hi ha al carrer. Tota la família (onze o dotze persones i un soldat amagat) sèiem al voltant de la taula, amb la convicció de que ben poca cosa hi haurà per menjar, però que el que hi hagi, per escàs que sigui, serà ben acceptat.

Són més o menys dos quarts de tres quan un brogit creixent de veus demostra que quelcom que ja s'esperava ja ha arribat. Les primeres tropes «nacionals» estan entrant a Canet per la carretera i la via, per la riera Gavarra, pel cementiri, pel Pas d'en Marges i pel castell. I la gent, cada vegada més abundosa, és al mig del carrer rebent amb crits d'alegria la tan desitjada pau. La pau i el final d'una guerra fratricida i cruel que ens deixa el país i el poble, destrossats, el país esquinçat en dues meitats i que trigarà molts anys a curar les ferides rebudes i a oblidar les rancúnies acumulades.

He sortit corrent cap al carrer i en direcció a la via del tren. Entremig dels soldats que van entrant, i

gairebé a primera fila, reconec en Joaquim Martí, en Josep Alegret, l'Andreu Carbonell i en Joan Campins que, exultants i tan de pressa com poden, volen arribar a les seves cases, a retrobar les seves famílies. Tots ells van equipats de soldat, amb el característic capot de l'exèrcit, menys en Josep Alegret, que porta una caçadora de pell i les cames cobertes amb les peculiars «bandes» que tant poden ser de soldat com d'excursionista. Els saludo a tots i cadascun, tot i que amb prou feines em poden reconèixer. Dos o tres anys és molt temps i jo he passat de ser un infant a ser un «homenet».

Darrera d'ells, per la vella carretera, passa una interminable columna de soldats perfectament equipats amb fusells, metralladores, bombes de mà i el casc d'acer al cap. Entremig avancen les tanquetes italianes que cobreixen el seu avanç. Al seu pas per la carretera, una massa de gent els crida, els aclama, els abraça. Ells, contents i cansats, van repartint pa i xocolata i sobretot tabac.

No tothom és al carrer o a la carretera. Molts resten tancats a casa seva amb la por per companyia.

Talment es pot dir que la por, des del començament de la guerra ha estat entre nosaltres com una mal convidada, no ens ha abandonat. Només ha canviat d'estada.

Parlant amb els soldats, m'informo que les tropes estan formades per brigades navarreses i soldats italians que, junt amb les tropes espanyoles, formen les anomenades *Flechas Negras*. Va ser després de la desfeta dels voluntaris italians a Guadalajara que els van fusionar amb soldats espanyols sota aquest nom.

Durant el transcurs d'aquella tarda d'entrada de les tropes *nacionales* a Canet i després de rodar pels carrers de la nostra vila i la via del ferrocarril, ens vam dedicar, junt amb en Joaquim Dotras Fors, amic i veí

Actes al «Monumento de los Caídos» anys 40. (AMCNM)

Esperant l'arribada del general Franco 1945. (AMCNM)

de casa, a assaltar els locals de les Joventuts Llibertàries de Canet i la torre de can Manent, excomitè durant tot el transcurs de la guerra, arrancant-ne les banderes i llançant alguns trastos al carrer. Un cop cansats de fer l'ase i onejant alguna de les banderes arrancades dels balcons del local dels Llibertaris, ens vam llançar al carrer amb tanta inconsciència per part nostra que alguns soldats que just entraven a Canet van creure que érem «focus de resistència», i encarant-nos les seves armes, ens amenaçaren de disparar.

Pel que vaig saber més tard, vam tenir sort del recader Pla, àlies «el dimoni», que va intercedir per nosaltres dos, fent-los veure que érem de família dretana i que, fins i tot a un de nosaltres, en Joaquim Dotras, els «rojos» li havien assassinat el pare.

Així fou com ens salvàrem d'un bon ensurt - merescut per la nostra inconsciència- gràcies a la intervenció d'en Pla, un franquista furibund que en bona part li venia del fet d'haver servit a l'Àfrica a les ordres del llavors comandant Franco i ara *Generalísimo de las Españas*.

Tot i l'eufòria produïda per l'entrada de les tropes *nacionales* a Canet i totes les emocions derivades d'aquest fet, per la nostra família no s'havien acabat pas. Tots els parents que havien passat la guerra a casa nostra havien tornat a Barcelona. Així que la família tornava a estar composta per quatre persones, i aquest fet ens donava una sensació de soledat. Jo no havia de preocupar-me per res més que de mi mateix, i de debò que ho feia. A casa només hi era a les hores de menjar i dormir, voltant-ho tot i entaforant-me per tot arreu, vivint algunes situacions difícils.

Ja en aquells anys anava mostrant el meu caràcter futur... sempre inquiet, un pèl atrevit i amic d'aventures, no em faltaven ocasions de practicar-les!

Els últims mesos de la guerra

Ja d'immediat han començat a funcionar els serveis de repressió, procedint a la detenció d'aquelles persones que se suposen involucrades en fets o activitats antifeixistes. Aquests són coneguts com a *rojo-separatistas*, i dins d'aquesta qualificació hi pot entrar tothom.

Aquest dia 30 de gener, com tots, també ha arribat a la seva fi. I després de molta gatzara i molt menjar pa amb formatge i fins i tot fumar un «mata-quin-tos» que m'ha deixat marejat, arriba l'hora d'anar a dormir i reposar de les fortes emocions d'aquesta jornada. Tanmateix, demà serà un altre dia!

Part de les tropes que venien darrera de les de xoc, s'han instal·lat com a guarnició a Canet. Edificis com can Beya, can Manent, Escoles Maristes, can Ramir Busquets, can Colomer i el seminari del Sagrat Cor, entre d'altres, han passat a ser ocupats per soldats.

A casa ens ha tocat un tinent italià que xampurreja el castellà i, a part de l'escassa relació que hi hem tingut, no ha estat difícil entendre'ns. Al pati de can Manent hi tenen instal·lada la cuina regimental que, a més d'atendre les necessitats de la tropa, també donen menjar a bona part de la població.

Bàsicament el menjar està fet de pasta amb molt de formatge i una taronja. Es formen cues llarguíssimes que, després de servir el menjar a la

(AMCNM)

Nova inhumació dels «Caídos» a la rera guarda 1939. (AMCNM)

tropa, omplen tota mena d'atuellis com pots, olles, cassoles i fins i tot hi ha algú que hi va amb galledes. Com que a casa vénen a buscar aigua del pou per cuinar, a l'hora de repartir el ranxo tinc el privilegi de no haver de fer cua i emportar-me força quantitat de menjar.

A aquestes cues s'hi veuen persones de tota condició, des del més pobre al que sempre havia presumit de senyor. La situació és tan dramàtica que tot Canet viu gràcies al ranxo de la tropa. No hi ha cap diner i tothom ha d'anar a fiar a l'espera que canviïn les circumstàncies.

L'endemà de l'entrada de les tropes «nacionals» a Canet, acompanyo el soldat amagat a casa a lliurar-se a les autoritats militars. El local disposat per aquest afer és el local del cinema de can Truqui, on es van concentrant tots els qui posteriorment seran traslladats als camps de concentració.

El 31 de gener, amb Canet en mans dels «nacionals» o franquistes, es va publicar per part de les tropes ocupants el corresponent *Parte de guerra* del dia 30 de gener. De la lectura em va resultar xocant el fet que es destaqués el pas de la riera de Sant Cebrià per les tropes que avançaven amb la següent expressió: «Se ha establecido una cabeza de puente sobre el río Cipriano...».

Aquesta lectura em va portar a recordar les moltes vegades que havia travessat aquest «riu» sense que mai m'hagués fet la impressió de que fos un riu... Des de la meva infantesa, el meu pare em portava a Sant Cebrià per a efectuar-hi els treballs de manteniment del seu ofici a casa la Maria Martri, que era mestressa de mig Sant Cebrià. Llesta, espavilada i fina com una anguila, la seva botiga

era talment com el SEPU de Barcelona, on hi havia de tot. Des de calçat o roba, passant per queviures, estris del camp, cafè-bar, sala de ball, central telefònica i un llarg etcètera. Tot Sant Cebrià passava per la seva botiga o bé pagant al comptat o bé fiant!

Per anar a Sant Cebrià naturalment ho fèiem a peu, travessant els grans boscos de sureres i alzines que envoltaven el gran casal de can Puig, conegut durant segles com a can Puig de Cruanyes i dels quals, segons em deia el meu pare, n'érem parents llunyans.

Travessant les terres de can Puig i de can Plana saltàvem a la carretera de Sant Cebrià i, seguint-la, només ens calia travessar la riera per dos llocs diferents. El primer, per mitjà d'una passera situada un xic més amunt de l'emplaçament de l'actual polígon industrial i l'altre, just a l'entrada de les primeres cases de Sant Cebrià. El pas de la riera sobre les passeres de fusta tenia, per a mi, quelcom d'exòtic i un punt d'aventurer, tot i que el gruix d'aigua que hi circulava en poques ocasions era superior a dos pams, però sempre claríssima i absolutament potable. En aquell temps no es coneixia cap mena de contaminació, ni en les aigües, ni en l'aire, ni en cap cosa. Per això, en llegir el *Parte de guerra* que s'havia establert «una cabeza de puente sobre el río Cipriano», no vaig poder evitar els meus records i un somriure entre els llavis pel que em semblava una mostra de petulància a la qual els militars hi són tan donats... El cas fou que el mateix dia em vaig arribar a la riera de Sant Cebrià a comprovar el cabal que hi baixava i a esbrinar què era «una cabeza de puente», que en aquest cas no

fou altra cosa que doblar l'amplada de la passera existent, facilitant així el pas dels soldats i evitant que es mullessin els peus. Tanmateix, el cabal de la riera, com a resultat de les suaus i continuades pluges dels últims dies de gener, no superava els deu o quinze centímetres!

Dos dies més tard, tafanejant per diferents llocs de Canet, vaig coincidir a l'horta de can Perusa amb en Cristóbal Pérez -llavors un jove solter d'uns 26 anys- i fent conversa amb els soldats que servien dues peces d'artilleria del 7,5 instal·lades a les feixes ermes, li van recriminar agrament que -segons ell mateix va explicar-s'hagués «emboscat» durant la guerra per no incorporar-se a l'exèrcit republicà... (Això em va fer veure que ells eren soldats de lleua).

En aquest interval ens van començar a que ens retiréssim, ja que anaven a efectuar uns trets amb els dos canons que encaraven cap a Sant Pol-Calella.

Efectuats aquests pocs trets i passada una certa estona, vaig tornar-hi, apoderant-me, amb el consentiment dels artillers, de dues beines de metall que avui encara conservo.

Tot just ocupada la nostra Vila per les tropes «nacionals», es va procedir per part dels elements civils addictes al *Glorioso Movimiento Nacional* a constituir una oficina de Control de la població, que va ser instal·lada al local del Casino, just a l'entrada del pis, en un petit espai a mà esquerra on, amb una taula i unes cadires el presidien aquelles persones que tenien la missió de concedir o no el necessari salconduit per poder sortir de la nostra

Més homenatges al Monumento a los Caídos, anys 40. (AMCNM)

població. Normalment només s'atorgava a persones de filiació dretana o mereixedores de confiança personal d'algun d'ells. Aquesta Comissió de Control acostumava a ser presidida pel Sr. Benet Llaví, comerciant de granes del carrer de la Font. I també pel seu gendre anomenat Jané, entre d'altres. Certament, durant molt temps, per a molta gent de Canet, la població era com una gran presó de la qual resultava difícil sortir-ne, fins i tot per anar a treballar.

Al cap d'uns dies tornen a començar els treballs de les fàbriques i tallers de Catalunya i, ben aviat, bona part dels diners d'Espanya correran per aquí. Els que han fet l'agost són els pagesos que tenien vi a les bótes. Amb pocs dies l'han despatxat tot, i a molt bon preu.

El director del Col·legi Yglesias, alliberat de la presó de Lleida, és a Canet per fer-se càrrec de l'escola, netejar-la i posar-la a punt per començar les classes. Ens demana a uns exalumnes que l'ajudem en aquest treball, i així ho fem.

En uns calaixos de pupitres trobo una carregada de paquets de tabac que han deixat els soldats. Són els anomenats *mata-quintos*, tan dolents que ni els mateixos soldats els volen. Jo els poso en un sac i els porto cap a casa, juntament amb una caixa de bombes de mà anomenades «Breda».

Amb els *mata-quintos* faig la primera pela, venent-los als vells fumadors de Canet a 25 cèntims el paquet, cosa que em permet adquirir llaminadures que durant tota la guerra no havia ni tastat: plàtans, olives, coco, confitura de carbassa, etc.

Les bombes han servit per pescar amb una barca davant de la Roca Grossa, fent-les explotar a dins del mar i recollint els peixos morts per les explosions. Com que no hi ha escola, ni treball, ni haig d'anar a buscar llenya per cuinar, ni res de res, em sobra molt de temps. Per tot arreu m'entaforo i tot ho trapellejo. No em falta una pesseta (gràcies a la venda dels *mata-quintos*) i em sento feliç.

Segueix el febrer: a la nit l'ambient del carrer Ample, ara anomenat del *Generalísimo Franco*, és fabulós. El jovent i els soldats hi som a grapats. Dia per altre s'organitzen balls, de manubri o harmònica o el que sigui. El cas és que aquí aprenc a ballar i a fer-me l'home.

Un vespre, mentre el carrer Ample (*Generalísimo Franco*) està ple de gom a gom, de sobte tothom ha de fer pas a un gran camió que duu soldats alemanys, asseguts a banda i banda de la caixa del camió, seriosos i rígids com un pal, fusell al costat dels seus cossos i ni tan sols giren la vista durant l'instant en què passen. Els comentaris són: «aquests sí que són soldats disciplinats i eficients i no els italians que en molts casos semblen soldats d'opereta».

Un dels dies s'organitza una missa de campanya al pati de la Misericòrdia, amb les tropes formades

Celebració del 18 de Julio a l'Escola de Teixits, anys 40. (AMCNM)

i tot Canet d'assistent (cal remarcar que s'havia produït un gran canvi al poble, tothom assistia a missa amb gran religiositat).

Les tropes estan comandades per un coronel italià que, en un castellà macarrònic, pronuncia un discurs patriòtic, enlairant les virtuts castrenses dels seus soldats. Tot seguit, el representant local de Falange intenta iniciar un parlament, amb tan bona fe, que el fa en català i ha de plegar tot just començar. L'endemà mateix és destituït del seu càrrec i mai més torna a participar en cap parlament públic. Aquest canetenc, català de bona llei, és en Josep Ma. Grau.

Fou passats només tres o quatre dies que a l'hora de tancar les portes foranes (de fusta i bastant grans) es van presentar cinc moros amb un camió, i sense atendre les nostres negatives repetien: «Bueno, es bueno...». Van començar a descarregar un munt de mercaderies i queviures que van anar dipositant a dins de la botiga.

Advertits de la situació i veient impossible de parar aquells homes que s'havien apoderat de la botiga, armats i quasi sense parlar el castellà, els meus pares van decidir pujar a les habitacions i tancar la porta mitjanera de l'escala, ben apuntalada amb una barra de fusta, passar la nit i veure l'endemà què era el que passava.

A primera hora del matí ja estàvem tots llevats i amb tota precaució ens apropàvem a la botiga que, després de treballar-hi tota la nit, presentava molt bon aspecte. Tot estava ben apilat i ordenat i a punt de rebre els compradors, que no van parar d'acudir-hi durant tot el dia.

Tot i que els meus pares van reclamar a les autoritats, aquests els van aconsellar que tinguessin paciència i acceptessin de bon grat el que ens podia ser imposat per força.

I així va ser com durant deu dies aquells cinc moros es van «fer» amb tota la plata que hi havia a Canet. La meva mare els havia de fer el menjar, que compartien amb nosaltres, sempre amb la recomanació de «no pongas tocino» repetida una i altra vegada. Tot i aquesta advertència, la meva

mare els posava sagí al menjar i no ho notaven pas.

I així van passar els deu dies, venent sense parar i resant continuament, fins que amb la mateixa rapidesa amb la qual van arribar també van marxar, donant fi a la seva paciència.

Segueix el febrer i amb el pas dels dies la vida es va normalitzant. La família de Barcelona ja ha tornat als seus quaters, i a casa quedem un bon xic més amples. La meva mare s'allibera de l'angúnia del menjar i els treballs d'una casa plena de gent. Els trens, vells, lents i desgavellats, ja funcionen i fem alguna anada a Barcelona.

En una d'aquestes visites, el meu cosí Eduard Artigas, que es va passar tota la guerra a casa i que té tres anys més que jo, m'engresca per anar al Palau de Justicia a veure un dels consells de guerra que s'hi celebren diàriament.

Un cop som a dins, veiem que la sala és plena de gom a gom: els acusats i familiars i alguns curiosos com nosaltres.

S'acusen unes 12 o 14 persones de diferents delictes: «robo, saqueo, tenencia ilegal de armas, asesinato» i sobretot d'ideologies «rojo separatista». Es tracta d'un consell de guerra amb un fiscal militar a l'acusació i un altre de defensa, també militar, nomenat per sorteig. Les acusacions són dures, curtes d'exposició i amb peticions de pena de mort i de 20 i 30 anys de presó. La defensa fa un discurs après de memòria i es limita a demanar indulgència al tribunal. El jutge militar coronel de Cavalleria pregunta als acusats si tenen res a al·legar a la sentència. Una dona es vol justificar dient que ella no havia portat mai cap arma curta de 9 mil·límetres, sinó que era una petita pistola de 6'35. Resposta del jutge: «Sus mismas palabras la condenan. Como podía conocer el calibre de las armas si no las hubiera usado con asiduidad...»

Un dels acusats, d'uns setanta anys i condemnat a 30 anys de presó, es dirigeix al jutge i manifesta: «pido a Dios que me conceda larga vida para cumplir mi sentencia». Murmuris i riotes entre el públic, que el jutge fa callar amb amenaces contra els assistents.

Aquesta va ser una de les experiències que em van demostrar l'escassa entitat de la condició humana dels jutjadors i el nul valor que donaven a la vida i als drets humans. Que l'opressió contra els vençuts era més a títol de venjança que amb esperit d'impartir justícia i que una vegada més a la història es podia repetir l'exclamació del clàssic «Ai dels vençuts!».

La meva mare, filla de pares aragonesos, té família a Saragossa i a San Juan, al davant de l'Acadèmia Militar. Aquest és el nostre viatge: veure la família de la mare, perquè feia tres anys que no es veien.

Així doncs, la tia Paquita, la meva mare i jo ens traslladem a Saragossa en un tren que para a totes les estacions i en un viatge que sembla més llarg que el famós transsiberià.

Membres de la Comisión rectora i l'alcalde José Planet l'any 1939 o 40. (AMCNM)

Arribats a Saragossa i després de les obligades visites a diversos familiars, a la Basílica del Pilar, la Seo, etc..., mentre caminem pel carrer Alfonso conversant entre nosaltres -naturalment en català-, ens para un oficial de l'exèrcit que ens ha estat seguint, i amb un *alemán imperial* ens clava un sermó de patriotisme, *de la Unidad de la patria, de la lengua del Imperio* i després de qualificar-nos de *rojos-separatistas* i *perros catalanes* ens obliga a anar a una *Jefatura de Falange* on denuncia el nostre pecat.

Se'ns repeteixen, més o menys, les mateixes paraules i els mateixos insults, amenaçant la tia Paquita i la meva mare amb pelar-les al zero o de fer-les «tomar aceite de ricino», quedant generosament solucionat amb una multa de 25 pessetes a cadascuna d'elles, i jo eximit per ser menor d'edat i ser encara «posible mi redención», bo i afegint però un clatellot al meu clatell.

Aquell dia, proper al primer d'abril, data de la Victòria, vaig veure amb claredat cap a on es dirigia el nostre país, cap a on anava Espanya i cap a on portaven Catalunya.

Per una associació inconscient d'idees, em va venir a la memòria la imatge d'aquelles corrues de gent que fugien cap a França, i sobretot la figura del jove oficial, de mirada trista i humiliada, que ens demanava menjar o tabac a la vorera de can Beya. En aquells moments vaig comprendre el perquè de moltes coses.

¹ *El Sot de l'Aubó*, núm. 22, desembre 2007, pàgs. 9-12.